

Csepregi Zsolt¹

Izrael szerepe a közel-keleti hatalmi rendben

The Role of Israel in the Middle Eastern Regional System

Absztrakt

A közel-keleti államok közötti viszonyokat alapvetően dinamikus egyensúlypolitika jellemzi. A tanulmány Izrael szerepére fókuszál, az egyetlen regionális katonai nagyhatalomra, amely nem potenciális regionális hegemon. Sajátos adottságainak köszönhetően Izrael, a tanulmány hipotézise szerint, a közel-keleti hatalmi rend kiegyensúlyozó tényezője, amely elrettentő erejével járul hozzá egy regionális hegemonia elérésére törekvő hatalom ellensúlyozásához. Így az ország katonai képességeinek és sajátos biztonságpercepciójának kombinációjából következően a közel-keleti regionális egyensúly pillére, a felemelkedő regionális hegemon számára viszont kiiktatandó akadály. Az elemzés ugyanakkor kiemeli, hogy mivel Izrael ellensúlyozó képessége asszertív katonai stratégiájára épül, félrekalkuláció esetén az eskalációhoz és a regionális instabilitás radikális növekedéséhez is hozzájárulhat.

Kulcsszavak: Izrael, Közel-Kelet, hatalmi egyensúly, elrettentés, Irán, Szaúd-Arábia

Abstract

The relations between the Middle Eastern states are mainly characterised by dynamic balancing. The study focuses on the role of Israel, which is the only great regional military power which is at the same time not a potential regional hegemon. Due to its unique characteristics Israel is a balancer agent in the Middle Eastern system, which contributes with its deterrent power to the balancing of any power aiming at achieving

¹ Doktori hallgató, Nemzeti Közsolgálati Egyetem Hadtudományi Doktori Iskola, e-mail: zsolt.jcpa@gmail.com

regional hegemony. Consequently, Israeli military capabilities combined with its unique perception on security is a pillar of Middle Eastern balance of power, however it is an obstacle to overcome for the emerging regional hegemon. The study also highlights that as Israeli deterrence is based on its assertive military strategy, therefore in case of a miscalculation it can also contribute to escalation and a radical growth of regional instability.

Keywords: Israel, Middle East, balance of power, deterrence, Iran, Saudi Arabia

Bevezetés

A közel-keleti hatalmi rend folyamatos átalakulása a nemzetközi rendszer meghatározó jelensége, amellyel minden térségi és azon kívüli szereplőnek számolnia kell. A három kontinens között elterülő régió nagyhatalmai az Oszmán Birodalom hanyatlását követően nem voltak képesek tartós hatalmi egyensúlyt elérni, ugyanakkor regionális hegemon sem tudott kiemelkedni. Ez az átalakuló regionális rend eufemizmusnak is tekinthető, hiszen elfedi az emberi szenvedést és mindazokat a biztonsági kihívásokat, amelyek a térség állami és nem állami szereplői között zajló harcok következményei. A közel-keleti régió instabilitása a hidegháború utáni korszakban alkalmat adott a lehető legsúlyosabb, emberiség elleni bűntettek elkövetésére, miközben a térségben a nyílt államközi háborút az elmúlt három évtizedben sikerült elkerülni. A stabilitás szükségessége tehát mind a térségi, mind az azon kívüli szereplők számára kézzelfogható és elsődleges, a 2010–2020 közötti, rendkívül turbulens időszakot követően pedig bizonyos mértékű pozitív fejlemények történtek a konfliktusokban részt vevő államok kiegyezési folyamataiban. A normalizációs trend 2023-ban a Szaúd-Arábia és Irán közötti megállapodással folytatódott, amely az arab tavaszt követő politikai instabilitást és a polgárháborúk nyomán felerősödött feszültségeket igyekezett csökkenteni. Két évtizeddel az Egyesült Államok iraki beavatkozása után, amely Irak destabilizációjával megnyitotta az utat Irán hatalmi pólusának megerősítése előtt, a szereplők érdeke a feszültségek enyhítése, a belső építkezés, ugyanakkor valódi békére nem számíthatunk.

A fentiekben sajátos szerepet játszik Izrael, amely katonai képességeiből fakadóan egyike a regionális hatalmaknak, azonban állami adottságaiból eredően nem lehetnek a regionális hegemonia megszerzésére vonatkozó ambíciói. Ebből a kettősségből és a fenyegetettségérzésből következik, hogy a hatalmi egyensúlyozás elméletei szerint mindig a potenciális regionális hegemónt fogja ellensúlyozni. A tanulmány bemutatja, hogy Izrael ebből kifolyólag vált a közel-keleti hatalmi rend tökesúlyává, amely elretentti, feltartóztatja a hegemonia elérésére törekedő államot, és adott esetben háborút indít ellene. Ezáltal – tekintettel az izraeli katonai és nemzetbiztonsági stratégia fegyveres műveletek alkalmazását előtérbe helyező jellegére – minden, regionális hegemoniára aspiráló államnak rendkívüli kihívást jelent, ugyanakkor hasznos eszköz és partner a hatalmi egyensúlyban érdekelt közel-keleti és térségen kívüli szereplőknek. Az írás ennek a hatalmi dinamikát befolyásoló funkciónak az általános levezetését követően vizsgálja, a jövőben milyen szerepet játszhat Izrael különösképpen az iráni hatalmi tengely ellensúlyozásában és a regionális kiegyezési folyamatokban.

A közel-keleti hatalmi rend szerkezete

Izrael meghatározó figurája régiója hatalmi dinamikájának, azonban csak egyike az állami és nem állami résztvevőknek, amelyek között az összetett egyensúlyozás és küzdelem zajlik. A tanulmányban használt megközelítés szerint a közel-keleti hatalmi rendben négy plusz egy regionális hatalom tölti be a fő szerepet. A négy regionális nagyhatalom Törökország, Irán, Szaúd-Arábia és Izrael, míg a plusz egy a jelenleg leginkább befelé forduló Egyiptom.² Viszonyrendszerük összetett és gyorsan változó. Ennek az az oka, hogy a Közel-Keleten nem létezik regionális hegemon, amelynek elegendő ereje lenne szervezett kereteket teremteni a térségben és erőszakkal vagy az erőszakkal való fenyegetéssel rákényszeríteni a rendszert a többi szereplőre, de olyan állandósult regionális status quo sincs, amelyben hatalmi koncerten keresztül valósulhatna meg a térségi együttműködés.

A jelenlegi turbulens hatalmi rend több egymást követő sokkhatás eredményeként alakult ki, amelyek közül hármat emelek ki. Az első Szaddám Huszeinnak a hidegháború lezárásával párhuzamos, Kuvait anektálására tett kísérlete volt. Ezzel a regionális hegemon szerepe felé mozdult el, bízva abban, hogy a bipoláris világrend felszámolását követően nem lesz olyan erő, amelynek a képessége és a szándéka egyszerre megvan arra, hogy megállítsa. Ez súlyos félrekalkulációnak bizonyult, és a kísérletet az Egyesült Államok vezette koalíció megakadályozta. Irak jelentős meggyengítésével egy Washington által diktált átmeneti status quo alakult ki. Ezt a hangsúlyozottan viszonylagos békés korszakot Irak 2003-as amerikai lerohanása zárta le, amely az ország állítólagos tömegpusztító fegyvereinek a kiiktatását és a demokrácia elterjesztését célozta, továbbá megszüntette Irak még meglévő, Iránra vonatkozó egyensúlyozó szerepét, és megnyitotta az utat Teherán egészen Libanonig terjedő befolyásának megerősítése és megerősítése előtt.³ Az utolsó és következményeit tekintve azóta is tartó nagy sokkhatás a 2010 végén kirobbant, arab tavasznak nevezett felkeléshullám volt, amely több államban az iszlamista politikai erők megerősödését, autoriter rendszerek restaurációit és polgárháborút eredményezett. A sokkok összhatása az, hogy nem létezik olyan status quo, amelyhez a térségi szereplők tarthatnák magukat, a viszonyok dinamikus változnak, valamint rendkívül sok belső és külső fenyegetéssel kell szembenézni az állam alatti, az állami és az államok feletti szinten is. A folyamatosan mozgásban lévő struktúrában így az egyes országok is egyszerre igyekeznek számukra kedvezően alakítani a viszonyokat és adaptálni stratégiáikat a körülményekhez.

A hatalmi egyensúlyi rendszerben az államok célja a hasznok maximalizálása és a károk minimalizálása a köztük zajló interakciók során. A közel-keleti viszonyok között a kihívást az jelenti, hogy a konfliktusok alatt az egyes szereplők által megszerzett haszon összességében a hatalmi erőviszonyok eltolódását, akár regionális dominanciát jelenthet, amit a többiek fenyegetésként érzékelnek.⁴ Az öt regionális hatalom közül Izraelen kívül elméletben mindegyik képes lehet regionális hegemonként kiemelkedni, amennyiben ehhez elegendő erőforrást szerez. Általánosan elmondható, hogy a regionális hegemoniára akkor tehet szert egy szereplő, ha a rendszeren belüli

² KRASNA–MELADZE 2021: 6–8.

³ N. RÓZSA 2015: 198.

⁴ HARRISON 2018: 10.

erőforrások több mint felével közvetlenül vagy közvetetten rendelkezik.⁵ Jelenleg ez a helyzet egyik állam esetében sem áll fenn, és nehéz is lenne számszerűsíteni, mit jelent a gyakorlatban a közel-keleti regionális hegemónia erőforrásküszöbe. Konkrét matematikai formulák helyett tehát a percepción van a hangsúly. A közel-keleti hatalmak, különösen Izrael legnagyobb féltelme, hogy Irán az „ellenállás tengelyére”, azaz a tőle kezdődő, Irakon és Szírián át Libanonig, valamint a jemeni húszkig terjedő hálózatára építve olyan pozícióba kerül, amelyben kísérletet tehet a rendszeren belüli erőforrások abszolút többségének birtoklására.⁶ Ezt elérheti részben újabb erőforrások megszerzésével, részben a többi, ellensúlyozásra képes szereplő erőforrásainak kiiktatásával. Az Irán hegemonikus ambíciói által leginkább fenyegetett államok közé tartozik Izrael, amelyet a későbbiekben részletesen vizsgálok, és az Öböl menti arab államok. Utóbbiaknak két lehetőségük van: vagy csatlakoznak a felemelkedő hegemónhoz, vagy ellensúlyozzák azt. Mivel Irán jóindulatában nem lehetnek biztosak, az ellensúlyozás válik a vonzóbb opcióvá.

A közel-keleti hatalmi rend elemzésekor legalább három fő tényezőt szükséges figyelembe venni. Az első, hogy minimum három egyensúlyozási alrendszerrel beszélhetünk: a Szaúd-Arábia és Irán közötti kétoldalú hatalmi küzdelemről, a négy plusz egy nagyhatalom közötti egyensúlyozásról, valamint az összes szereplőt tartalmazó hatalmi mozaikról. E három szint nem választható el, hanem egymással összefüggésben működik. A második tényező, hogy a közel-keleti rendszerek sajátosságaik miatt nem monolit egységek, hanem az államokon belül is zajlik a küzdelem a biztonságért és a befolyásért a különböző etnikai, hatalmi csoportok között. Ez társadalmi tiltakozási mozgalmakban, az eliteken belüli harcban, szélsőséges esetben polgárháborúban nyilvánulhat meg. Az egyes országok vezetésének tehát mindig mérlegelnie kell, hogy a külső biztonság érdekében megéri-e adott esetben feláldozni a belső pozíciót. Ez a kérdés különösen jelentős például az Izraellel kiépített nyilvános partnerséget illetően. Végül a harmadik tényező, hogy a hatalmi küzdelem és egyensúlyozás legfőképpen a proxykon keresztül zajló háborúskodásban nyilvánul meg, a közvetlen fegyveres harc még a két, egymással leginkább nyílt konfliktusban lévő állami szereplő, Irán és Izrael között is korlátozott mértékű. A közel-keleti hatalmi küzdelem valójában szíriai, jemeni és iraki összetűzések keretében játszódik le, illetve az olyan, ezeknél rejtettebb tevékenységekben nyilvánul meg, mint a libanoni politikai játszmák.

A regionális hatalmi rendre több külső szereplő is jelentős hatással van, amelyek közül az Egyesült Államok, Oroszország és Kína a legjelentősebb. A hidegháborút követő, amerikai vezetésű Pax Americana után, a 2010-es években fokozatosan egy multipoláris globális rendszer alakult ki, amely a Közel-Keleten is érezte hatását.⁷ A térségben állomásozó amerikai erők száma a 2008-as csúcshoz képest 85 százalékkal csökkent.⁸ A részleges amerikai kivonulásra a térség államai az önszegély előtérbe helyezésével reagáltak, összetettebb regionális egyensúlyozási dinamikákat teremtve. A hatalmi vákuumot leginkább Oroszország használta ki, amely a szíriai polgárháborúba beavatkozva tette komplexebbé a kialakult helyzetet, egyfelől stabilizálva

⁵ SNYDER 1990: 108.

⁶ RABINOVICH 2019.

⁷ CSICSMANN 2020: 45.

⁸ LEITER 2023.

a fenyegetett Aszad-rezsimet, másfelől hátráltatva is, hogy Irán teljesen maga alá kényszerítse Damaszkuszt. Oroszország az orosz–ukrán háború árnyékában is igyekszik fejleszteni közel-keleti kapcsolatait, fegyver és nukleáris technológia exportálásával erősíteni világpolitikai helyzetét. Harmadikként Kína jelentőségét kell hangsúlyozni, amely alá kívánja ásní az amerikai jelenlétet, ki akarja építeni saját gazdasági befolyását, ugyanakkor egyelőre semmilyen biztonsági funkciót nem hajlandó vállalni, így szerepe korlátozott marad. Mégis, 2023-ban sikerült elérnie a szaúdi–iráni kiegészítési megállapodást, amelyet a tanulmány utolsó fejezetében tárgyalok.

Izrael mint regionális hatalom

A fent említett öt regionális katonai nagyhatalom közül Izrael szerepe a legegységibb, mivel közülük ő az egyetlen, amely nem potenciális regionális hegemon. A többi állam demográfiai, vallási és etnikai adottságaiból eredően szolgálhat egy hegemon hatalom magjaként, Izraelt viszont alapvető tulajdonságai megakadályozzák ebben. A kis méretű, többségében a zsidó etnikai és vallási csoport által lakott ország a függetlenségi nyilatkozatában szereplő önmeghatározása szerint „zsidó és demokratikus” állam. Ezekből az adottságokból fakadóan nem képes integrálni a közel-keleti erőforrások fent említett feléhez közelítő mértéket, ellentétben Törökországgal, Iránnal vagy a két nagy arab állammal, Egyiptommal és Szaúd-Arábiával. Ettől függetlenül Izrael katonai nagyhatalom, amelynek a stratégiáját alapvetően befolyásolja ez a kettősség. Mivel nincs lehetősége regionális hegemonná válni, számára egyedül az ellensúlyozás marad, a regionális hatalmi egyensúly fenntartása és egy regionális hegemon kiemelkedésének minden áron való megakadályozása. Felvethető, hogy a regionális hegemon mellé is állhatna (*bandwagoning*), hogy így garantálja az ország és a lakosság biztonságát és túlélését. Ez azonban nem reális lehetőség, mivel a hegemon pártjához való csatlakozás feltételezi, hogy megbízik benne az adott állam.⁹ Izrael azonban különbözősége miatt három alapvető okból is képtelen bizalmat érezni. Az első, hogy az ország népességének döntő többségét jelentő zsidóság évezredek történelmi tapasztalataiból eredően rendkívül érzékeny biztonságpercepcióval rendelkezik. A száműzetések, üldöztetések és a megsemmisítésre irányuló kísérletek eredményeképpen az izraeli zsidóság állandónak tekinti létfenyegetettségét,¹⁰ amelynek csak intenzitása változik az ellenségek rendelkezésére álló erőforrások függvényében. Másodsorban a külső szereplőknek sem kívánatos partner Izrael, mivel a zsidó állammal ápoltságok továbbra is elutasítást váltanak ki a muszlim többségű országok lakosságából, részben identitási, vallási okból, részben az izraeli–palesztin konfliktusból eredően. Harmadsorban azt is figyelembe kell venni, hogy a potenciális regionális hegemonnak szintén lehetetlen lenne megbízni Izraelben, amely atomhatalomként, érzékeny biztonságpercepciója okán szövetségesként is folyamatos fenyegetést jelentene.

Egy multipoláris regionális rendben egyedül nem lehet ellensúlyozni, így Izrael eme szerepe is csak a többi résztvevővel együtt értelmezhető. Külső és belső szövetségesekre,

⁹ WALT 1985: 5.

¹⁰ SHEFFER–BARAK 2013: 19.

partnerekre vagy legalább minimális koordinációra hajlandó államokra van szükség ahhoz, hogy az ellensúlyozás hatékony lehessen. Izraelnek nincsenek szövetségesei, kizárólag bizonyos fokú nyílt vagy rejtett együttműködésre hajlandó partnerei. Az Egyesült Államokkal, amelyet gyakran neveznek az ország „szövetségésének”, valójában csupán intenzív partnerséget ápol, formális szövetségesi szerződés nincs a két állam között. Izrael számára a biztonsággal összefüggésben az egyik legfontosabb tényező a döntés- és mozgásszabadság megőrzése, így nem hajlandó megfizetni a biztonsági garanciák költségeit.¹¹ Az arab államokkal együttműködésben folytatott egyensúlyozás viszonylag új jelenség, amire azt követően nyílt lehetőség, hogy ezek az államok az egyiptomi–izraeli békeszerződés megkötését követően, a nyolcvanas évektől kezdődően inkább az iraki, iráni fenyegetést tekintették elsődlegesnek.¹² Irak 2003-as kiiktatásával és Irán tengelyépítési tevékenységének kiterjedésével párhuzamosan nem csupán Izrael, hanem különösen az Öböl menti arab államok számára is Teherán vált az elsődleges külső veszéllyé. Az új közel-keleti hatalmi rendszerben Izrael kiszámítható stratégiájából következően hasznos ellensúlyozó tényező az Iránnal ellenérdekelt külső és belső szereplők számára is.

Izrael nemzetbiztonsági és katonai képességeiből és stratégiájából eredően két szerepet, a feltartó és az elrettentő funkciót képes betölteni. Irán tengelyépítési erőfeszítéseire – különösen Szíriában – folyamatos kinetikus és kibercsapásokat mér, amelyekkel a célja elsősorban megakadályozni, hogy az ország és partnerei létfenyegetést jelenthessenek rá nézve, továbbá hátráltatni, hogy a regionális hegemoniához szükséges erőforrásokat magához vonja a teheráni rezsim. Az izraeli akciókat összefoglalóan „hadjárat a háborúk között” katonai eljárásnak nevezzük, amelynek nem célja a döntő győzelem kivívása, sokkal inkább Irán késleltetése és erőinek gyengítése, különös tekintettel az izraeli határokhoz közel eső bázisokra és a precíziós rakétaszállítványokra.¹³ A másik szerepet, az elrettentést Izrael a háborúval való fenyegetésen keresztül tölti be a térségben. A létfenyegetettség érzéséből adódóan az izraeli politikai és katonai elit nem titkolja, hogy bár katasztrofális hatásai miatt igyekszik elkerülni a harcokat, amennyiben az állam küszöbönálló egzisztenciális biztonsági veszélyt érzékel, abban az esetben akár megelőző csapássorozatot és háborút is indít.¹⁴ Ennek történelmi előzményei az 1967-es hatnapos háborúban gyökereznek, és a jelenleg zajló „hadjárat a háborúk között” keretében végzett katonai műveletek is bizonyítják, hogy Izrael valószínűsíthetően nem blöfföl. Az izraeli csatározás, amely fejlett, összhaderőnemi csapássorozat, nagyszámú precíziós tűz- és szárazföldi manőverek kombinációjára épül, így az elrettentést illetően komoly értéket képvisel annak az ellensúlyozó oldalnak, amelyhez Izrael csatlakozik. Ezt a hagyományos katonai elrettentő erőt egészíti ki a burkolt nukleáris fenyegetés, amely a „nukleáris kétértelműség” politikájából ered. Ennek keretében a nemzetközi szakértők egyetértenek abban, hogy Izrael bevethető atomfegyverekkel rendelkezik, ezt az értesülést azonban az izraeli vezetők se nem erősítik meg, se nem cáfolják.

¹¹ FREILICH 2018: 305.

¹² RABINOVICH 2013: 21.

¹³ KRASNA–MELADZE 2021: 20.

¹⁴ אבצ לארשיל הגנה 2018: 20.

A közel-keleti hatalmi rendre gyakorolt hatás

Izrael tehát képességeiből és helyzetéből adódóan nem tud más stratégiát követni, mint az egyensúlyozást a hagyományos közel-keleti nagyhatalmak között, viszonylagos minőségi és taktikai fölényének megtartása mellett. Azzal, hogy a regionális hegemonia elérésétől messzebb lévő szereplők mellé áll, illetve velük működik együtt, tökesúlyt képez a hatalmi rend szerkezetében. Ez a tökesúly oda csapódik, ahol kevesebb erőforrás áll rendelkezésre, és feltartó, ellensúlyozó és elrettentő, adott esetben pusztító erejével visszahúzza a kitörni készülő hegemonjelöltet, így kiegyensúlyozza a rendszert. Ez a dinamikus szerep annak köszönhető, hogy ellentétben a hagyományos arab–izraeli háborúkkal, amelyek során Izrael katonai döntést igyekezett kiharcolni, mára katonai stratégiájában felismerte, hogy ezt csak korlátozott mértékben érheti el. Izrael nem képes a szokványos értelemben legyőzni ellenségeit, megszállni az országokat, pacifikálni lakosságukat, mint azt adott esetben a többi, népesebb és nagyobb közel-keleti nagyhatalom tehetné. Amire képes, az ellenfeleinek feltartóztatása, elrettentése az erőforrások gyors felhalmozásától és adott küszöbérték fölött ezen erőforrások katonai műveletekkel való megsemmisítése. Az országnak a többi nagyhatalommal ellentétben rendkívül korlátozott a befolyása a térségi hatalmi dinamikák alakulására,¹⁵ ebből következően sokkal inkább a meglévő és fejlesztés alatt álló erőforrásaira építve alkalmazkodik az aktuális helyzethez.

Izrael számára az előnyös közel-keleti hatalmi rendszer egyrészt közepesen koncentrált, azaz multipoláris, de nem anarchikus, másrészt a szereplők többségével megegyező oldalon áll. A zsidó állam korlátait szem előtt tartva a hatalom és az erőforrások nagyhatalmak közötti minél egyenlőbb elosztásával garantálható, hogy Izrael korlátozott hatalmi potenciálja miatt ne „essen ki” a térségi nagyhatalmak sorából, és képes legyen megvédeni magát. A hatalom szélsőséges elaprózódása ugyanakkor veszélyt jelentene Izraelre, ugyanis struktúra nélkül a biztonsági fenyegetések felerősödhetnének a térségben, ami ellen az ország kis területe és lakossága, kiszolgáltatottsága miatt már képtelen lenne védekezni. Izrael tehát a hatalom közepes koncentrációjában érdekelt, aminek értelmében a szereplők többségével partneri viszonyt ápol, vagy legalább nem aktívan ellenséges velük. Erre azért van szüksége, mert bár katonai és technológiai területen nagyhatalomnak számít, kis területe, népessége, anyagi erőforrásai korlátozzák a maximálisan elérhető hatalmát, röviden nem potenciális hegemon hatalom. Ebből következően a közel-keleti rendszer erőforrásainak viszonylag kicsiny szeletét tudhatja közvetlenül magáénak, szemben a másik négy lehetséges hegemon hatalommal (Törökország, Egyiptom, Irán és Szaúd-Arábia). Izraelre ugyanakkor nemcsak egy hegemon szereplő, hanem egy ellenséges koalíció is létfenyegetést jelenthet. Ez abban az esetben lenne így, amennyiben az ellenséges koalíció a regionális (katonai) erőforrások viszonylagos többségét birtokolná, így Izrael elveszítené viszonylagos stratégiai fölényét.

Az izraeli stratégia a regionális hatalmi rend alakítását illetően három fontos aktuson alapul: egyrészt feltartja, másrészt elrettenti az agresszort, harmadrészt megfizethetetlen árat róna rá. Izrael hatósugara ugyanakkor korlátozott: a jelenlegi

¹⁵ ORION 2021: 3.

elrendeződésben leginkább az iráni tengely nyugati szárnya, Libanon és Szíria területén (azoknak is leginkább a déli felén) képes feltartóztatási tevékenységet végezni. Az ebben hasznosítható katonai és nemzetbiztonsági eszközeinek hatékonysága azonban jelentősen csökken, ahogy keletre, Irak és Irán felé haladunk. Ugyanakkor Izrael elrettentő és pusztító erejét nézve már jelentősebb károkat képes okozni, amennyiben Irán egyértelmű, a regionális hegemonia megszerzésére irányuló kitörési kísérletet hajtana végre. Ez számos formát ölthet, azonban a legakutabb fenyegetést a nukleáris fegyverek megkaparintása jelenti, ami Irán és hálózatának egyéb erőforrásaival párosulva komoly hegemonikus potenciált biztosítana. Izrael stratégiája ezzel a kitörési kísérlettel kapcsolatban az, hogy elviselhetetlen árat fizettetne meg ellenségével. Ebben három hagyományos katonai eszközre támaszkodhat: a viszonylag nagy létszámú és korszerű szárazföldi haderejére, a légierije által végrehajtott tömeges, precíziós tűzcsapásokra és a kis méretű, azonban rendkívül fejlett haditengerészetére.¹⁶ Mindemellett szükség szerint végrehajthat nukleáris csapásméréseket a meglévő mintegy 80 atomtöltetére vonatkozóan.¹⁷ Izrael mindent összevetve legyőzhető, ám a legyőzését megkísérlő agresszor olyan károkat szenvedne el, amelyek komolyan megrendíthetnék helyzetét a többi regionális szereplőhöz képest.

Irán, illetve bármilyen jövőbeli, hipotetikus regionális hegemoniára törő erő számára Izrael valójában nem saját erőforrásai, hanem elrettentő szerepe miatt kiiktatandó tényező és akadály, a regionális hatalmi dinamikának nem csupán tökesúlya, hanem megváltoztatásának egyik kulcsa is. Egy potenciális regionális hegemon, jelenleg Irán célja racionális számítások szerint nem lehet Izrael ellen indított közvetlen megsemmisítési kísérlet, tekintettel annak súlyos, az agresszor államra vonatkozó következményeire. Irán és partnerei szándéka – ahogy azt napjainkban is láthatjuk – a háborús küszöb alatti lassú felőrlési kísérlet lehet, amely kihasználva az Izraelen belüli és a vele szembeni ellentéteket, kiiktatná az országot mint elrettentő és pusztító katonai erőforrásokkal rendelkező szereplőt.¹⁸ Mindaddig, amíg létezik, Izrael súlyos fenyegetést jelent az iráni hálózat nyugati szárnyára.¹⁹ A fő nemzetbiztonsági kihívás Irán számára, mivel az egyedüli állam, amely közvetlenül hajlandó fellépni vele szemben, továbbá gyengíti partnereinek jelenlétét, és lehetőséget biztosít arra, hogy helyi fegyveres szervezetek kihívást intézzenek az Iránnal együttműködő erőkhöz. Fontos azonban rávilágítani, hogy bár Teherán szerint az izraeli szemszögből hegemonikusnak tűnő ambíciói számos ideológiai gyökérrel rendelkeznek, nem tagadható, hogy az iraki–iráni háború sokkhatása, majd a térségben tapasztalható amerikai beavatkozások is bizonyították, hogy a nyugati szárnyát biztosítania szükséges. Ez elsősorban Irak dominálását vagy legalább megosztását jelenti, de szükségszerűen túlnyúlik Szíria és Libanon felé is. Ami tehát izraeli szemszögből az iráni fenyegetés északon, amely kiegészülve a Gázai övezetben, Ciszjordániában és akár az országon belül zajló arab felkeléssel potenciális északi háborút jelenthet, az iráni szempontból az alapvető biztonság garantálásának módja is. Ha Irán nem igyekezne hálózatépítésén keresztül irányítása alá vonni a közel-keleti erőforrások minimum relatív többségét, akkor más

¹⁶ רורדימע 2021: 28.

¹⁷ SIPRI 2020: 375–377.

¹⁸ KRASNA–MELADZE 2021: 13.

¹⁹ SHINE et al. 2023: 49.

ellenséges hatalom szerezhethetné meg akár annak abszolút többségét, és így egy török vagy arab, de mindenképpen szunnita hegemon erő fenyegethetné a jórészt perzsa és síita állam létét. Érdemes visszautalni arra, hogy más konstellációban Izrael és Irán partnersége hatott ellensúlyozó tényezőként az arab-szocialista országok hegemonikus ambícióival szemben a hidegháború során egészen az izraeli–egyiptomi béke megkötéséig és az iráni iszlám forradalomig.

Azzal, hogy Izrael rendkívüli akadályát jelenti a regionális hegemon felemelkedésének, a külső szereplők számára is hasznos tevékenységet végez. A közel-keleti régió a világtörténelem során többször volt a bölcsője olyan hegemon hatalomnak, amely hosszú ideig, akár évszázadokon át fenyegette a szomszédos térségeket – erre Európában az Omajjád-kalifátus és az Oszmán Birodalom a két legrelevánsabb példa. Ennek tükrében minden olyan, hegemon potenciállal nem rendelkező állam, amely ugyanakkor képes megakadályozni, hogy más államok hegemoniára való törekvései sikerrel járjanak, fontos partner a regionális hatalmi egyensúly fenntartásában. Izrael számára az Egyesült Államokkal ápolt kapcsolat – amely tehát nem szövetség – a legfontosabb, hiszen onnan főként a katonai eszközöket és technológiákat illetően kap segítséget, ami szükséges ahhoz, hogy képes legyen feltartóztatni, elrettenteni, és ha kell, legyőzni ellenségeit. A támogatás révén Izrael igyekszik minimalizálni a nemzeti biztonságának költségeit, azonban biztonsági garanciáért sem hajlandó lemondani a stratégiai autonómiájáról. Mindemellett törekszik elkerülni az egyoldalú függőséget és azt, hogy regionális ellenfeleinek külső partnereivel megszakadjanak a konstruktív kapcsolatai. Ennek megfelelően mind Oroszországgal, mind Kínával igyekszik megőrizni és a lehetőségekhez mérten fejleszteni kapcsolatait, anélkül, hogy ez veszélyeztetné az amerikai támogatást. Ezeknek az országoknak is hasznos Izrael szerepvállalása, mivel növeli Irán, Szíria és más regionális partnerek fenyegetettségét, így gyengítve tárgyalási pozícióikat a külső szereplőkkel szemben. Ezen túlmenően a közel-keleti regionális hegemon a jövőben nem csupán Európára jelentene fenyegetést, hanem Oroszországra, Kínára és Indiára is.

Izrael regionális hatalmi egyensúlyt fenntartó szerepe ugyanakkor nem feltételek nélküli és nem mentes a kockázatoktól. Mindaddig tökesúlyként működik a rendszerben, ameddig a biztonságát fenyegető kihívás nem válik olyan súlyossá, hogy a léteért vívott háborút indít. Amennyiben Izrael a ma és a jövőben rendelkezésére álló összhaderőnemi és adott esetben nukleáris csapásmérő erőt ellenségei (a jelenkorban Irán és hálózata) ellen bevetné, azzal komoly közvetlen és közvetett destabilizáló hatást váltana ki. Egyrészt a közvetlen pusztítás még akkor is minden részt vevő fél esetében súlyos lenne, ha igyekeznének elkerülni a járulékos civil veszteséget. Izrael szorongatott helyzetben nukleáris csapással/csapásokkal kényszerítene ki kedvező feltételeket a fegyvernagyváshoz, ami ugyancsak beláthatatlan következményekkel járna. A közvetett hatás ennél is jelentősebb lenne, hiszen a hatalmi vákuumot igyekezne kihasználni Irán és partnereinek összes állami és nem állami vetélytársa, akár az Iszlám Államhoz hasonló terrorszervezetek is. Eszkaláció esetén tehát így válna Izrael a regionális hatalmi egyensúly pilléréből destabilizáló tényezővé. Ebből következően fontos az izraeli katonai és nemzetbiztonsági tevékenységet a közel-keleti és a külső partnereknek is olyan módon befolyásolniuk, hogy az egy félrekalkuláció és eszkalációs spirál nyomán ne legyen része egy újabb közel-keleti nyílt háborúnak.

A kiegyezési folyamatokra gyakorolt hatás

A fenti logika a gyakorlatban jelentős szerepet játszik a Közel-Keleten zajló regionális kiegyezési folyamatban, amit 2023-ban is tapasztalhattunk. Mindazok a politikai és fegyveres konfliktusok, amelyek a 2010–2020-as években rendkívüli mértékben növelték a térségi hatalmi rendben feszülő ellentéteket, szükségessé tették az enyhülést. A régió állami szereplőinek mind komoly belső kihívásokkal kell megküzdeniük, a rezsimbiztonság pedig az országok többségében jellemző autoriter berendezkedés miatt rendkívül fontos. A kiegyezési folyamat részben a fegyveres konfliktusok intenzitásának csökkentését szolgálta, egyben az együttműködési lehetőségek kiaknázása előtt is megnyitotta az utat, még ha korlátozott mértékben is. A szereplők közötti feszültségek növekedésével párhuzamosan az Egyesült Államok csökkentette térségbeli jelenlétét, ezzel kiemelve az önszegély fontosságát a biztonság garantálása tekintetében.²⁰ Ennek két módja van: az adott ország vagy többet költ a saját biztonságára, vagy a ráfordítási igényeket mérsékli a rendszerben meglévő ellenállás csökkentésével. A közel-keleti államok többsége mindkét módszert igyekszik alkalmazni. A feszültségek enyhítésének fontos példái az Ábrahám-megállapodások, a jemeni polgárháborúban elért tűzszünet, az Aszad-rezsím visszaintegrálása és végezetül a 2023-as megállapodás Irán és Szaúd-Arábia között.

Az Ábrahám-megállapodások, amelyek Izrael, Bahrein, az Egyesült Arab Emírségek, majd Marokkó között kötöttek meg, új térségi hálózatot hoztak létre, amelynek célja az együttműködésben rejlő lehetőségek kiaknázása. A kapcsolatok normalizációjának eredményeképpen az izraeli civil és katonai technológia képes hasznosulni ezekben az államokban, erősítve azok pozícióit és belső stabilitását. A valódi, konstruktív tartalommal megtöltött kapcsolatok éles ellentétben állnak a rendkívül hűvös izraeli–egyiptomi és izraeli–jordán viszonyokkal.²¹ Utóbbiak hideg békéknek tekinthetők, amelyek célja az évtizedes háborúskodás lezárása volt, és nem annyira a kölcsönös előnyök kiaknázása. Az Izraeltól távol eső országok az Izraellel ápolt kapcsolataikkal igyekeznek külső partnert szerezni az adott térségi ellenfelük ellen. Marokkó legfőképpen Algériával szemben, míg az Öböl menti államok Iránnal és kisebb részben Szaúd-Arábiával szemben javíthatják pozíciójukat az Izraellel ápolt kapcsolatokon keresztül. Fontos szempont továbbá, hogy minden, Izrael felé nyitott ajtó egyben Washington felé is átjárót jelent. A térségi szerepét csökkentő és átértelmező Egyesült Államok biztonsági téren nyújtott segítsége könnyebben megszerezhető, ha azt a leginkább támogatott Izraellel közösen fellépve kéri az adott államok. A felek várakozásai azonban eltértek. Izrael egy Irán-ellenes blokk kialakulását remélte, további államok, végső soron Szaúd-Arábia csatlakozását, valamint azt, hogy magabiztosan az erősebb oldalon tudhatja magát a közel-keleti hatalmi rendben, és szerepét nyíltan elismerik a partnerek. Ezzel szemben az Ábrahám-megállapodásokat aláíró arab államok nem kívánták megtenni Izraelt kiemelt partnerüknek, hanem egy átfogó regionális deeszkaláció részeként az egyensúlyozás céljából használták fel, ütőkártyaként további kapcsolatok, köztük éppen az Iránnal való kapcsolat kiépítése során.²² A példából,

²⁰ HAYMAN–GUZANSKY 2023: 2.

²¹ AMIDROR 2022.

²² VAKIL–QUILLIAM 2023.

mint látni fogjuk, Szaúd-Arábia is sokat tanult. Érdeemes megjegyezni, hogy Izraelnek az Ábrahám-megállapodásokkal kapcsolatos korábbi optimizmusa jól jelzi az izraeli gondolkodás mély kettősségét, az egyik oldalon az érzékeny biztonságpercepcióval és asszertív katonai magatartással, a másik oldalon azonban a mély vággyal, hogy el- és befogadja őket a térségük, és megváltozzon a páriastátuszuk.

Izraeltől függetlenül azonban a térségi szereplők, különösen az Öböl menti arab államok és Irán viszonylatában történt előrelépés az enyhülés irányában. A két szárnyon Jemenben és Szíriában is csökkent a nyomás a helyettesítő konfliktusokban, majd 2023-ban Irán és Szaúd-Arábia közvetlenül is rendezte diplomáciai kapcsolatait.²³ Az arab országokon belül is elmozdulás volt tapasztalható: míg Katar és az Öböl Menti Együttműködési Tanács többi állama véget vetett az évtizedes diplomáciai konfliktusának, addig Rijád és Abu-Dzabi viszonya elhidegült, ahogy csökkent rajtuk a nyomás. A 2023-ra kialakult regionális hatalmi rend jelentősen különbözik attól, amelyben Izrael vagy akár az Egyesült Államok bízott az Ábrahám-megállapodások tető alá hozásakor. Izrael megmaradt részben felvállalt partnernek, amelynek a szerepe az, hogy az egyik oldalon áll, és fenyegetést jelent minden más szereplőre, ezzel felértékelve azoknak az államoknak a jelentőségét, amelyek képesek „szót érteni” a zsidó állammal, így javítva a pozíciójukat a másik féllal, Iránnal szemben. Az arab államoknak továbbra is fő céljuk megőrizni saját stratégiai autonómiájukat, hogy amennyiben sor kerül egy iráni–izraeli közvetlen háborúra, távol tudjanak maradni a fegyveres összecsapástól.²⁴ Egyik fél sem szándékozik a végsőig kielezni a feszültségeket, hiszen az a rezsimek fennmaradását és az azokat működtető személyek életét veszélyeztetné. Elméleti szinten azonban mindig fennmarad az az elrettentésgarantáló megfontolás, miszerint a fokozódó biztonsági veszélyeket érzékelő Izrael szabadjára eresztheti hagyományos és nem hagyományos katonai erejét.

Izraelnek nem feltétlenül hátrányos az általános regionális kiegyezési folyamat, még akkor sem, ha ez nem az Ábrahám-megállapodások után remélt felsorakozás az erősebb és az Egyesült Államok által támogatott oldalon. Mindaddig, amíg a hatalom eloszlása a Közel-Keleten nem teszi lehetővé egy regionális hegemon kiemelkedését, amely létében fenyegethetné Izraelt, számára elfogadható a rendszer. A többi közel-keleti állam között zajló kiegyezés ugyanakkor átmeneti bizonytalansággal is eltölti az országot, mivel nem lehet biztos benne, hogy hol áll meg a közeledési folyamat. A hatalmi átrendeződés nem statikus A pontból B pontba való, egy lépésben történő eljutást takar, amelyben az új helyzet objektíven elemezhető a nemzeti biztonság szempontjából. Dinamikus, nyílt végű folyamat során alakul ki a hatalmi egyensúly, ez pedig akár azt is jelentheti, hogy kedvezőtlen forгатókönyv szerint Izraeltől annyira eltávolodnak eddigi partnerei, hogy magára marad egy potenciális regionális hegemonnal, amely ki kívánja iktatni őt. Szélsőséges esetben Izraelt nem csupán magára hagyják a regionális szereplők, hanem szembefordulnak vele, és csatlakoznak a felemelkedő hegemónhoz. Az izraeli fenyegetettségérzésnek megvannak a maga veszélyei, amennyiben az eskalációhoz vezet, a nagyobb regionális mechanikát tekintve azonban betölti egyensúlyteremtő pozícióját. Ez megint csak annak köszönhető, hogy

²³ HEYDEMANN 2023.

²⁴ HAYMAN–GUZANSKY 2023: 2.

valójában senkinek nem áll érdekében Izraelt sarokba szorítani, és a létéért folytatott háború megvívására kényszeríteni, mivel az mind hagyományos értelemben, mind nukleáris fegyverek által rendkívüli pusztítást eredményezne, és örökre átrajzolná a közel-keleti hatalmi rendet.

A fenti logika a jelenlegi térségi hatalmi rendben Izraelt Iránnal és partneri hálózattal szemben határozza meg, lehetőséget biztosítva a többi államnak és a nem állami szereplőknek, hogy a két fél között rugalmasan alakítsák pozíciójukat. Ez a stratégia megfelel a költségminimalizálás és a haszonmaximalizálás követelményeinek. A mechanika megvalósulásának egyik legfontosabb kérdése, hogy ez milyen kapcsolatokhoz vezet Szaúd-Arábia és Izrael között, tágabb értelemben azonban valójában az Egyesült Államok és Szaúd-Arábia viszonyáról van szó. Amennyiben az amerikai közvetítés képes megteremteni egy nyílt, pragmatikus együttműködést Izrael és Szaúd-Arábia között, az részben visszafordítja azt az eltolódást, amelyet a szaúdi–iráni kiegyezés teremtett, beállítva egyfajta egyensúlyt a Közel-Keleten, mivel a térségi kiegyezési folyamatok összessége nem egyensúlyi helyzet, hanem dinamikus átalakulás. Az átalakulás pedig, bármilyen legyen is, veszélyeket hordoz magában: növeli a félrekalkuláció esélyét és így a fegyveres konfliktusok és akár a háború valószínűségét. Ez a régió központi szerepére és a szomszédos földrészek biztonságára való tekintettel is mindenképpen elkerülendő. Izrael kiegyensúlyozó szerepe tehát fontos, ennek érvényesülése érdekében azonban meg kell akadályozni, hogy az ország a fenyegetettségérzése miatt az említett, létért vívott háborúba sodródjon, illetve belső vagy külső okokból elveszítse azon képességét, hogy elrettentő katonai erején keresztül tőkesúlyként hasson a térségben. Amennyiben Izrael már nem lenne akadálya a regionális hegemon felemelkedésének, az elrettentő tényező hiánya miatt a közel-keleti államközi nyílt konfliktusok esélye megnőne.

Következtetések

A tanulmányban bemutatam Izrael helyzetét a közel-keleti regionális hatalmi rendszerben. Elemzésemben emellett érveltem, hogy Izrael kiegyensúlyozó szerepet tölt be a térségének hatalmi rendszerében, abból következően, hogy ő maga nem képes regionális hegemoniára törni. Az Egyesült Államok háttérbe vonulása és az orosz és kínai fenyegetésre való összpontosítása miatt a közel-keleti országoknak a korábnál nagyobb mértékben kell az önszegélyre hagyatkozniuk biztonságuk garantálása céljából. Izrael hasznos partner az egyensúlyban érdekelt államok számára, azonban láthatóan nem akarnak valódi szövetséget kötni vele. Így megmarad feltartóztató, elrettentő tényezőnek a Közel-Keleten, amellyel csak korlátozott partnerséget kívánnak ápolni azok a térségi országok, amelyek tartanak az Irán és hálózata által jelentett kihívástól. A tanulmányban ugyanakkor rámutatok arra, hogy az izraeli katonai elrettentés komoly eszkálcációs kockázatot is hordoz. A félrekalkuláció különösen veszélyes a kiegyezés és a fennálló konfliktusok jelentette összetett, átalakuló regionális viszonyok között, és könnyebben vezethet akár nyílt háborúhoz. A fentiek tükrében a következtetésem az, hogy az izraeli kiegyensúlyozó szerep hasznos a közel-keleti hatalmi rendszerben, de a külső partnereknek azért is érdeke Izrael megnyugtatása és a vele való szoros

együttműködés, hogy ne lássa szükségét egy, a léteért folytatott háború megvívásának, amelynek beláthatatlan következményei lennének a régiójára nézve.

Irodalomjegyzék

- AMIDROR, Yaakov (2022): *A New Middle East*. *Jerusalem Institute for Strategy and Security*, 2022. augusztus 16. Online: <https://jiss.org.il/en/amidoror-a-new-middle-east/>
- CSICSMANN László (2020): *Arab tavasz – arab tél?* Budapest: Nemzeti Közzolgálati Egyetem Közigazgatási Továbbképzési Intézet. Online: <https://tudasportal.uni-nke.hu/xmlui/handle/20.500.12944/16048?key=A%20POSZTKOLONI%C3%81LIS%20%C3%81LLAMOK%20A%20K%C3%96ZEL-KELETEN>
- FREILICH, Charles D. (2018): *Israeli National Security. A New Strategy for an Era of Change*. New York: Oxford University Press. Online: <https://doi.org/10.1093/oso/9780190602932.001.0001>
- HARRISON, Ross (2018): *Shifts in the Middle East Balance of Power: An Historical Perspective*. Online: https://studies.aljazeera.net/sites/default/files/articles/reports/documents/d5c3525d0759469eb1569983a729a408_100.pdf
- HAYMAN, Tamir – GUZANSKY, Yoel (2023): The Beginning of a New Era? The Implications of Regional Détente. *Institute for National Security Studies*, 2023. május. 4. Online: www.inss.org.il/wp-content/uploads/2023/05/No.-1720.pdf
- HEYDEMANN, Steven (2023): Syria's Normalization Signals a New Middle Eastern Order. *Brookings Institution*, 2023. május 10. Online: www.brookings.edu/articles/syrias-normalization-signals-a-new-middle-eastern-order/
- KRASNA, Joshua – MELADZE, George (2021): *The "Four Plus One": The Changing Power Politics of the Middle East*. Tel Aviv: The Moshe Dayan Center. Online: <https://dayan.org/content/four-plus-one-changing-power-politics-middle-east>
- LEITER, Yechiel M. (2023): Saudi-Iran Rapprochement and Saudi-Israel Normalization: No Contradiction Intended. *Jerusalem Center for Public Affairs*, 2023. május 24. Online: <https://jcpa.org/article/saudi-iran-rapprochement-and-saudi-israel-normalization-no-contradiction-intended/>
- N. RÓZSA Erzsébet (2015): *Az arab tavasz. A Közel-Kelet átalakulása*. Budapest: Osiris – Külügyi és Külgazdasági Intézet.
- ORION, Assaf (2021): *Israel's Grand Strategy Ripples Begin at Home*. Stanford: Hoover Institution. Online: www.hoover.org/sites/default/files/research/docs/orion_web_readypdf-rev.pdf
- RABINOVICH, Itamar (2013): *The Lingering Conflict*. Washington, D.C.: Brookings Institution Press. Online: www.jstor.org/stable/10.7864/j.ctt4cg7j4
- RABINOVICH, Itamar (2019): How Iran's Regional Ambitions Have Developed Since 1979. *Brookings Institution*, 2019. január 24. Online: www.brookings.edu/articles/how-irans-regional-ambitions-have-developed-since-1979/
- SHEFFER, Gabriel – BARAK, Oren (2013): *Israel's Security Networks*. Cambridge: Cambridge University Press. Online: <https://doi.org/10.1017/CBO9781139540896>
- SHINE, Sima et al. (2023): Iran: The Imperative to Obstruct Nuclear Progress and Regional Entrenchment. In HAYMAN, Tamir – YAVNE, Ram – KURZ, Anat (szerk.):

- Strategic Analysis for Israel 2023. Israel Among the World's Democracies*. Tel Aviv: Institute for National Security Studies, 45–51. Online: www.inss.org.il/wp-content/uploads/2023/02/StrategicAssessment22-23_ENG.pdf
- SIPRI (2020): World Nuclear Forces. In *SIPRI Yearbook 2020*. Stockholm: Stockholm International Peace Research Institute SIPRI. Online: www.sipri.org/sites/default/files/2020-06/yb20_10_wnf.pdf
- SNYDER, Glenn H. (1990): Alliance Theory: A Neorealist First Cut. *Journal of International Affairs*, 44(1), 103–123. Online: www.jstor.org/stable/24357226
- VAKIL, Sanam – QUILLIAM, Neil (2023): *The Abraham Accords and Israel–UAE Normalization*. London: Chatham House. Online: <https://doi.org/10.55317/9781784135584>
- WALT, Stephen M. (1985): Alliance Formation and the Balance of World Power. *International Security*, 9(4), 3–43. Online: <https://doi.org/10.2307/2538540>
- אבצ (2018): לארשיל הנגהה אבצ תייגטרטסא. Online: www.idf.il/media/eu1nb5dc-תיגטרטסא-להצ-1.pdf
- רורדימע (2021): לארשי תנידמ לש ימואלה ןוחטיבה תסיפת בקעי. Online: www.idf.il/media/r3gebykq/רתאל-זבוק-רורדימע.pdf